
Jacint VERDAGUER.

En defensa pròpia.

A cura de Lluïsa Plans i Girabal.

Vic: Eumo Editorial / Societat Verdaguer / Universitat de Vic (col·lecció Jacint Verdaguer. Obra Completa, núm. 17), 2012, 401 p.

En defensa pròpia és, probablement, un dels llibres més singulars de l'extensa producció literària de Jacint Verdaguer. No en va sovint se n'han destacat més els aspectes ideològics i combatius en detriment del que són els estrictament literaris. Cal tenir present que els valors literaris ja havien estat assenyalats fa anys per J. V. Foix. En efecte, el poeta de Sarrià escrivia, amb el seu característic estil, el 1952 en el pròleg a una antologia de la prosa verdagueriana: «Quan glevós, escriu la prosa densa i massissa de les lletres en defensa pròpia, l'autoctonisme d'en Verdaguer s'endureix per dir-ho així, i s'omple de sòlides rancors, específicament pairals. La veu del poeta és aleshores la de l'aspre orriaire desbrossant soledats a la gèlida coma, la del terralló vençut a la dura solana agostenca, o la del pescador forejant entre dos llustres, amb l'arjau a trossos i els remes inútils». Com és sabut, *En defensa pròpia* consta, a més d'un «Comunicat» previ enviat a *El Noticiero Universal* el 17 de juny de 1895, de dues sèries d'articles amb els noms genèrics d'«Un sacerdot calumniat», apareguda entre el 6 d'agost i l'1 de setembre del mateix any al diari *La Publicidad* —i aplegada poc després en

volum per l'editorial L'Avenç al costat de la seva traducció al castellà— i «Un sacerdot perseguit», publicada entre el 5 d'agost i el 21 de novembre de 1897 als diaris *La Publicidad* i *La Opinión*. Ara bé, tot i ser un llibre dels més coneguts de Verdaguer, potser a causa dels factors extraliteraris a què feiem referència, calia, filològicament parlant, realitzar una nova edició — això sí, tan necessària com la d'altres obres de l'autor: *Canigó* o *Aires del Montseny* sense anar més lluny— que millorés les anteriors tant les de 1994 (de caire essencialment divulgatiu) i de 2003 (dins el volum *Prosa* de la col·lecció «Totes les obres»), a càrrec de Lluïsa Plans, com la de 2002, a cura de Narcís Garolera. Aquest buit l'ha omplert la recent edició d'*En defensa pròpia*, a càrrec de la mateixa Plans, dins la col·lecció «Jacint Verdaguer. Obra completa», a iniciativa d'Eumo Editorial i la Societat Verdaguer; un treball que té el seu origen en la tesi doctoral de l'autora llegida el 2004 sota la direcció de Joaquim Molas. Val a dir que Plans ja havia donat a conèixer estudis que parlaven de l'obra com «Proposta metodològica per a l'estudi dels articles de Verdaguer publicats als periòdics», «El drama de Verdaguer a través d'alguns autors» o «*En defensa pròpia*: cent anys de la primera sèrie», apareguts a l'*Anuari Verdaguer*, el primer, el 1991; el segon, el 1992 i el tercer, el 1995-1996, cosa que la convertia en la persona adient per a dur a terme el treball d'editar novament el text. El llibre que ressenyem consta de dues parts diferenciades: d'una banda, un «Estudi preliminar» i, de l'altra, el text

de l'obra, anotat críticament, i falcat per una sèrie d'articles que Verdaguer no va arribar a publicar i uns annexos.

L'estudi preliminar consta de cinc capítols d'extensió desigual. El primer, amb el títol, creiem que no gaire afortunat, d'«Introducció», és una aproximació al context historicosocial en què va publicar-se *En defensa pròpia*. Plans hi planteja els diferents punts de vista que van sorgir a l'època per tal d'orientar cap a una solució catòlica els problemes de la nova societat nascuda de la Revolució Industrial. I particularitzant en Verdaguer, ens indica els eixos sobre els quals va vertebrar la seva acció: l'almoïna als pobres, l'exorcisme als malalts i l'ajut als obrers eren els elements bàsics d'un projecte que havia de servir per a retornar a una societat cristiana davant els perills del socialisme i l'anarquisme, tot seguint els preceptes promulgats per Lleó XIII a la seva encíclica *Rerum Novarum*. Per tot plegat, Verdaguer creia que la solució al problema social —sense plantejar-se'n, però, les causes— havia de ser la caritat —el repartiment de les almoïnes— que era el fil que unia els pobres i els rics; una opció que va radicalitzar-se a partir de 1887 a causa de la depressió econòmica que va afectar la ciutat de Barcelona. Dins d'aquest context pensem que no hagués estat sobrer apuntar les referències a alguns atemptats anarquistes que van socavar la Barcelona de la darrera dècada del segle XIX com el que va patir el capità general de Catalunya, Arsenio Martínez Campos, el 1893; l'esclat d'una bomba al Liceu, el mateix any, en resposta a l'afusellament de l'autor del

primer atemptat; o, finalment, l'explosió d'una nova bomba al carrer dels Canvis Nous durant la processó de Corpus, el 1896.

El segon apartat, «En defensa pròpia», més que analitzar el llibre homònim, és un intent d'explicar els motius que van menar Verdaguer a la marginalitat durant els darrers anys del segle XIX. Val a dir que Plans no se serveix únicament de la bibliografia a l'abast (com, per exemple, l'epistolari publicat, el llibre de Manuel Monjas *Mosén Jacinto Verdaguer* o l'estudi de Maria Dasca, «La follia del poeta», *Anuari Verdaguer*, 2008) sinó que dóna a conèixer materials fins avui inèdits i que aporten una nova llum sobre el cas (els manuscrits del poeta dipositats a la Biblioteca de Catalunya o la documentació procedent de l'Arxiu Històric de la Companyia de Jesús o de l'Archivo Histórico de la Universidad Pontificia de Comillas). Com ja és conegut la gènesi de la tragèdia de Verdaguer es troba en la pràctica dels exorcismes i en el paper que hi va tenir el pare Joaquim Piñol, a qui s'ha atribuït el canvi de comportament que va experimentar el poeta de Folgueroles. Una altra baula d'aquesta cadena seria l'adquisició que va fer Verdaguer de la capella d'una finca de Vallcarca amb els propis diners i la confiança que el marquès de Comillas els hi retornaria després de la seva estada a Madrid, i, a més, eixugaria el deute d'unes almoïnes que havia fet en nom seu. És interessant com fa notar Plans que «entre rumors i xafarderies, es creà entorn del sacerdot una llegenda de fets extraordinaris que les acusacions posteriors no

feren més que augmentar i distorsionar, i així han arribat fins a nosaltres» (p. 57); un fet que contrasta amb les cartes del marquès, plenes d'afectes i de comprensió envers el poeta. El punt d'inflexió, com bé s'assenyala, serà la carta que Verdaguer escriurà al marquès el 1893 en què l'apressava a retornar a Barcelona i, en especial, a la seva dona perquè volia que s'involucrés activament, i des d'una posició de lideratge, en el problema de la misèria que assolava la ciutat i en l'exercici de la caritat com a mesura per a posar-hi remei. Quant als personatges que van intervenir en la tragèdia, Plans focalitza, per primera vegada, l'atenció en les figures d'Eusebi Güell, cunyat del marquès, i d'Antonio Satrústegui, l'administrador de la casa Comillas, que van fer veure al marquès que la salut mental de Verdaguer no era la més adient per a continuar realitzant les tasques encomanades. Pel que fa al paper que jugà en l'assumpte el bisbe Morgades, segons Plans, no va ser tampoc el més just i encertat (com bé s'indica, va començar a escriure una pastoral, de la qual ja havia donat notícia Monjas en el seu llibre, per a presentar la seva visió dels fets però va restar inacabada poc després que Verdaguer publicés la primera sèrie d'articles). Un episodi colpidor de la tragèdia és l'engany dut a terme per Morgades i Satrústegui, que van fer creure al poeta que el marquès s'havia desentès dels seus problemes econòmics quan el que volien era que trenqués amb les seves antigues amistats (la família de donya Deseada Martínez) o bé que aquestes el deixessin de

banda. També s'apunten els motius pels quals es va obligar Verdaguer a anar a la Gleva: la por que aparegués el seu nom a la premsa anticlerical i la possibilitat que retornés als exorcismes; «el cavall de batalla del conflicte continuava sent l'exigència del bisbe que abandonés Barcelona i la negativa del poeta a fer-ho» (p. 95). La situació va empitjorar amb la supressió de les llicències eclesiàstiques el 1895: Verdaguer, sense comptar en cap moment amb el suport de la jerarquia de l'Església, es va convertir en un focus de debat a propòsit de la seva «bogeria». Tinguem present que la imatge del nostre poeta —i la del boig— podrien trobar-se en el substrat del personatge principal de la novel·la de Narcís Oller *La bogeria*. Les llicències van ser retornades el 1898 després que Verdaguer es retractés de la seva actitud però també davant la possibilitat —i aquesta és una novetat interpretativa més— que es fes un vetllada literària d'homenatge al poeta a l'Ateneu de Madrid. Paga la pena remarcar, de tota manera, que el discurs de Plans, tot i que sempre parteix de referents documentals ben seleccionats, de vegades no és prou equànim ja que pren partit en tot moment per Verdaguer. Vegem-ne un parell de mostres: «Cap dels dos amics [Claudi López i Jaume Collell], però, no va voler escoltar-lo; l'un i l'altre es van limitar a menysprear-lo» (p. 43), encara que és Morgades qui acostuma a endur-se la pitjor part: «Nogensmenys, quan el consell paternal fallava i l'acusació de bogeria no prosperava, el bisbe Morgades va intentar reduir-lo, per la pura

coacció, a la infàmia que representa la suspensió *a divinis*» (p. 110).

Molt més breus són els capítols tercer i quart de l'estudi preliminar. El tercer, «La prosa de Verdaguer», s'inicia amb un apunt sobre la valoració que s'ha fet de Verdaguer com a prosista des dels inicis del noucentisme i que, potser, caldria haver-se tractat amb més deteniment. Quant a la prosa periodística d'*En defensa pròpia*, Plans posa de relleu, seguint les petges de Josep M. Casasús, la renovació que els articles verdaguerians van significar per al gènere periodístic: si bé es tracta d'un periodisme de combat —Verdaguer havia de defensar-se de les acusacions de què era objecte— també presenten un remarcable component literari ja que havien de ser llegits per a un gruix de lectors ampli i heterogeni, la qual cosa implicava usar un estil directe i una expressió perfectament cisellada. També Plans efectua un repàs als continguts i a les diferències entre les dues sèries d'articles: cal remarcar que la primera fou escrita abans de ser publicada, cosa que va permetre al poeta estructurar el material com si fos un llibre a diferència de la segona, que no segueix un fil conductor tan nítid, i els textos són independents els uns dels altres. Tal vegada es troba a faltar en aquest capítol un major tractament de dues qüestions: en primer lloc, els aspectes estrictament autobiogràfics dels escrits —la imatge que Verdaguer va crear d'ell mateix— i, segonament, un estudi que abracés la recepció que va tenir a la premsa el volum de *L'Avenç*, que, recordem-ho, aplegava els articles

de la primera sèrie, i si aquesta va ser inexistent, caldria haver-ho indicat. L'apartat quart, «*La Defensa*, una obra mestra», malgrat que el títol no ho permet deduir, són les conclusions del que s'ha anat exposant.

El darrer capítol de l'estudi introductori, «La present edició», ens informa dels textos base de què Plans se serveix per a editar *En defensa pròpia* i els nombrosos testimonis (esborranys, manuscrits...) que utilitza per a elaborar l'aparat crític. S'hi evidencia una titànica feina de recerca a la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona o l'Arxiu Diocesà de Barcelona, entre d'altres institucions, que mostra com Verdaguer era capaç d'esmenar i corregir fins al més mínim detall un article. Un exemple de la professionalitat i de la competència de Plans el trobem en la descripció exhaustiva que efectua dels manuscrits verdaguerians dipositats a la Biblioteca de Catalunya: així, per posar només un exemple, del Manuscrit 382/1, que consta de setanta-tres folis, dels quals seixanta-quatre són manuscrits dels esborranys de la primera sèrie, ens indica, de cada article, l'estat i el contingut dels esborranys que hi fan referència (del primer, n'hi quatre, no tots acabats; o bé de l'onzè, amb tres i diversos fragments). Una dificultat addicional a l'hora d'editar el text és que s'ha de tenir present que Verdaguer, quan va aplegar els articles per a *L'Avenç*, va acceptar les noves grafies introduïdes pels correctors de l'editorial. Per tot plegat, Plans, amb excel·lent criteri, reproduïx els articles de la primera sèrie seguint el text

de l'edició de L'Avenç —el poeta hi va intervenir directament tot i que, tal vegada, a contracor— mentre que els de la segona segueixen els publicats a *La Opinión* perquè són els que va guardar el poeta retallats i presenten algun canvi respecte als de *La Publicidad*.

L'edició és, en línies generals, excel·lent. Plans, a diferència del que havia fet Ramon Pinyol a l'edició de *Pàtria* i publicada a la mateixa col·lecció, no construeix un aparat específic de variants sinó que les fa constar a peu de pàgina conjuntament amb les notes destinades a aclarir aspectes contextualitzadors. Probablement és l'opció més correcta. Una anotació que segueix el criteri de proporcionar la informació imprescindible sobre allò que s'afirma, per tal de poder entendre el context en què va ser redactat i el tema de què tracta, i que permet que el lector pugui seguir el fil de l'article sense problemes. De manera especial, Plans ha volgut anotar més extensament aquelles persones o esdeveniments que són poc o gens coneguts mentre que, en d'altres casos, només ha donat la informació que ha cregut imprescindible, altrament no ha identificat obvietats ni referències que són de cultura general. Només voldríem cridar l'atenció amb un exemple, dels molts que podríem adduir, i que fa palès el treball de Plans: fixem-nos en el final del cèlebre article quart de la primera sèrie —en què Verdaguer aconsellava la marquesa que «faça de mare an algun orfe i desparat que s'està morint de misèria» (p. 176)— i la versió, en nota a peu de pàgina, que és la que

havia enviat a *La Publicidad* i que no apareix en el text que dona per bo el poeta on explicava que havia escrit a la marquesa per demanar-li explicacions sobre la mala interpretació que s'havia fet de la carta i de la proposta sobre la caritat que hi contenia. Talment com la cirereta d'un pastís, Plans inclou nou articles pràcticament enllestits que Verdaguer no va arribar a enviar a la premsa —un ja havia estat donat a conèixer per Ricard Torrents a l'*Anuari Verdaguer* de 1991 i cinc més per Narcís Garolera en la seva edició d'*En defensa pròpia*— i que han estat extrets dels manuscrits verdaguerians. Pel que fa referència als annexos, vint en total, el material que reproduïen és molt divers i també d'un interès molt divers: des d'esborranys d'articles, que no van ser aprofitats en la seva redacció definitiva, fins a cartes com la que va adreçar al marquès de Comillas, des de la Gleva el 5 de febrer de 1895, o la que va trametre al doctor Giné i Partagàs perquè li fes un reconeixement psiquiàtric. Especialment interessant és l'annex XVI que edita més de setanta versos d'un poema que Verdaguer va començar a redactar per a explicar la seva situació personal. Només ens atreviríem a fer un retret a l'edició: hi manquen els quatre poemes que acompanyaven l'aplec de L'Avenç —inclosos posteriorment a *Flors del Calvari*— i que potser s'haurien d'haver reproduït en un dels annexos.

No hi ha cap dubte que aquesta nova aparició pública d'*En defensa pròpia* és una molt bona notícia. L'acompanya un estudi preliminar que, malgrat algunes crítiques que

se li poden efectuar, és d'un interès remarcable per tots els aspectes que hem anat assenyalant; altrament, l'edició del text, des del punt de vista filològic, està realitzada amb un gran rigor i metodologia i, a hores d'ara, la podríem considerar com a gairebé definitiva. Un llibre que mostra com Verdaguer, per si en restés algun dubte, va ser un escriptor d'una enorme força literària, dotat d'un talent i d'uns recursos gairebé inesgotables.

Josep CAMPS I ARBÓS
(Universitat Oberta de Catalunya)

Antònia Tayadella.

Sobre literatura del segle XIX.

Barcelona: Universitat de Barcelona / Societat Verdaguer (col·lecció El Vuit-cents, núm. 8), 2012, 408 p.

No hi ha cap dubte que els treballs d'Antònia Tayadella han contribuït en gran manera a tenir un millor coneixement de la literatura catalana vuitcentista. El volum que ressenyem posa a disposició de l'estudiós —i del lector interessat en aquest període— disset d'aquests treballs, de procedència i d'intencions ben diverses: hi trobem des de textos de caire erudit (pròlegs a edicions, col·laboracions a miscel·lànies o ponències a congressos) a d'altres que podríem considerar com a divulgatius (catàlegs d'exposicions o revistes culturals). N'han quedat exclosos, com indica Josep M.

Domingo a la nota introductòria, un article —«La recepció de Verdaguer al *Diario de Barcelona* (1877-1902)», aparegut a l'*Anuari Verdaguer* (1997-2001)— i les pàgines de les obres col·lectives *Literatura catalana. Dels inicis als nostres dies* (Edhasa, 1979) i *Història de la literatura catalana*, volum VII (Ariel, 1986). Aplegar els articles que constitueixen *Sobre literatura del segle XIX* en un sol volum és una idea excel·lent en tant que es tracta d'estudis que han estat —i són, en bona part, encara— una referència ineludible a l'hora d'endinsar-nos en els anys del romanticisme i del realisme a les terres de parla catalana. Els textos no han estat ordenats, amb bon criteri, seguint un estricte ordre cronològic —abracen un període que va de 1980 a 2004— sinó en funció de la seva temàtica, que respon als interessos investigadors de Tayadella. Aquest fet explica que estiguin distribuïts en sis seccions, desiguals pel que fa al nombre d'articles: «El Romanticisme», «La literatura narrativa», «Narcís Oller», «Els Vayreda», «Jacint Verdaguer» i «1888». Els precedeixen unes notes memorialístiques en què tres especialistes del segle XIX, Enric Gallén, Josep M. Domingo i Enric Cassany, rememoren la seva coneixença de Tayadella i en valoren la tasca que va desenvolupar en el terreny de la investigació. Val a dir que els articles es reproduïen tal com van ser publicats en el seu moment, sense cap mena de modificació ni addició, cosa que implica que hi hagi repeticions en els diversos textos (per exemple els dos que tracten sobre la prosa *Lo trabucaire*, de Maria